

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ОСВІТНІХ ПОТРЕБ ДОРΟΣЛИХ

Сучасний світ стрімко змінюється, переформатуючи соціальні структури та їхні функції, формуючи нові якості соціальних суб'єктів й нові правила їхньої взаємодії. Стабільні, усталені моделі успіху майже залишилися у минулому; канула в літу й чітка атрибуція соціальних суб'єктів з їхнім статусом, провідними рисами, життєвим світом. Нові моделі, що пропонуються, настільки різноманітні та крихкі, що спроби віднайти для них загальні норми та правила часто руйнуються, іноді і не почавши працювати...

Освіта в цих процесах посідає неоднозначну позицію. З одного боку, вона вважається досить консервативним соціальним інститутом, але поряд з цим, таким, в якому завжди продукувалися наукові та культурні зразки, які відображали передові тенденції розвитку суспільств. Взаємодія цих двох аспектів освіти, жоден з яких не має перспектив поступитися іншому, формує нові питання та білі плями для сучасного розвитку освітніх інституцій та виконання ними власних функцій.

Напевно, можна стверджувати наявність зв'язку соціальних функцій освіти, соціальних потреб суспільства, держави та інших соціальних суб'єктів, мотивів «доторкання» до освіти. Відповідно розуміння питань, що належать такій площині аналізу, дозволяє зрозуміти сучасні особливості змін та конкретизувати зони пошуку шляхів оптимізації.

Що змінилося у системі «держава – суспільство - особистість – освіта»? Перш за все, держава перестала фінансувати всю освіту, в тому числі і у власних закладах. Це призвело до диверсифікації джерел фінансування освіти, у тому числі і державної за формою власності. Диверсифікація джерел – це фактично активне залучення до фінансування освіти суспільства, в якому інтереси, потреби, ресурси формуються за іншими механізмами, ніж у держави як інституціональної форми. Вони різноманітніше, в якійсь мірі плинні, і такі, які прагнуть бути реалізованими у країні. І тут варто казати про глобалізацію, яка

при «відмові» (за неспроможністю чи небажанням) у такій реалізації відкрила альтернативні канали отримання освіти – в інших країнах, де ці інтереси та потреби ближче, ніж у «домашніх» університетів. Таким чином значно змінилися принципи та рольові навантаження на державу та суспільство у сфері освіти.

Але необхідність по-новому подивитися на суспільство, яке у різних організаційних та суб'єктних формах «зайшло» в освіту з новими опціями, виникає і тому, що динамічний розвиток економіки, техніки та технологій не залишає освіті той час, який вона мала ще кілька років тому. Нові вимоги з'явилися в професіях (і не лише з'явилися, як це можна було зафіксувати раніше, змінити освіту та жити за новими стандартами, а й змінюються майже постійно), з'явилися нові професії та спеціалізації, змінився типовий «портрет» фахівця тощо.

Змінилося і продовжує змінюватися само суспільство, і, перш за все, його структура. У світовому масштабі «очікується, до 2050 року чисельність населення світу збільшиться з 7,7 мільярда до 9,7 мільярда, а до кінця століття ... досягне пікової позначки – майже 11 мільярдів людей. Число дітей віком до 5 років поступатиметься числу осіб віком 65 років і старше.... Сьогодні люди похилого віку (віком 65 років і старше) складають найшвидше зростаючу вікову групу у світі. У 2018 році вперше у світі кількість літніх людей перевищила кількість дітей віком до п'яти років, а до 2050 року їх стане більше, ніж підлітків та молоді разом узятих (від 15 до 24 років). ... У міру збільшення очікуваної тривалості життя літні люди, ймовірно, відіграватимуть більшу роль у суспільстві та економіці» [1].

Щодо Європи, зазначається, що «якщо в 1945 році питома вага європейців старше 65 років становила менше 10%, то через півстоліття він підвищився більш ніж наполовину - до 16%. ... Питома вага дітей і підлітків до 15 років, що становила наприкінці «бембі-буму» 25% населення Європи, впала через чверть століття на третину – до 17%, майже зрівнявшись з часткою людей літнього віку старше 65 років. Причому в XXI столітті тенденція до розширення верхівки вікової піраміди і звуження її основи посилюватиметься. У 25 країнах Євросоюзу

частка людей старше 65 років має збільшитися з 16,4% у 2004 році до 29,9% у 2050 році, а в абсолютних цифрах – з 75,3 до 134,5 млн. Найбільш висока частка людей старшого віку в населенні виявиться в Іспанії (35,6%), Італії (35,3%) та Греції (32,5%), найменша – у Люксембурзі (22,1%) та Нідерландах (23,5%). Значно збільшиться чисельність найстаріших людей так званого «четвертого віку», яким за 80. Якщо у 2004 році у 25 країнах ЄС їх було лише 4%, то у 2050 році вона майже потроїться, досягнувши 11,4%. Найвищою вона буде в Італії (14,1%), Німеччині (13,6%) та Іспанії (12,8%). Якщо всі ці прогнози виправдуються, то вікова піраміда населення Європи може перекинутися з підстави на вершину... В результаті, рівень залежності осіб пенсійного віку (відсоткове співвідношення кількості людей старше 65 років та людей віком від 16 до 64 років) збільшиться з нинішніх 24,5% до 52,8% у 2050 році... Якщо сьогодні на двох працездатних припадає одна дитина або літня людина, то до 2050 року ця пропорція становитиме 4 до 31» [2, с.27-29].

Таким чином, об'єктивно суспільство стає іншим, що змінює і ринок праці, і систему супроводу різних груп населення в різних життєвих ракурсах. І освітній ракурс не є виключенням.

Не намагаючись перелічити всі зміни у суспільстві та освіті, які достатньо багатогранно представлено у сучасних, у тому числі і вітчизняних, дослідженнях (див., наприклад, [3; 4]), позначимо лише окремі, які мають значення у контексті поставленої проблеми. По-перше, залежність професійного успіху від формальної освіти стала нижче. По-друге, змінилась мотивація отримання освіти. По-третє, значно оновились форми та методи отримання освіти, а також вимоги до її змісту та суб'єкти впливу на нього. По-четверте, кількісні можливості і потенціал університетів давно став перевищувати параметри тих, хто міг там вчитися.

Такі умови стимулювали двоспрямований процес пошуку відповідей: як на рівні держави, так і на рівні університетів. Останні намагаються дати відповідь на питання, як вони можуть зберегти, використати та розвинути власний потенціал у нових умовах? [5; 6]. І якщо з початку змістовні зміни певною мірою

стали відповіддю, то потім їх стало недостатньо, бо з'явилися нові групи, які потребують нової (у сенсі іншої та оновленої) освіти. З огляду на тенденції у структурі населення, саме ті, хто вже має певну освіту, стають бажаними для подальших університетських програм.

У таких ракурсах особливої значущості набувають два процеси: формування потреб в освіті та створення можливостей для її отримання – класична безперервна освіта. У першому аспекті необхідно здійснити перехід від лозунгу щодо важливості вчитися усе життя до практичних аспектів такої необхідності, яка зростає. Відповідно мотивація отримання освіти у дорослого населення за таких умов також буде відрізнятися.

Позначимо, що для університетів важливими є обидва аспекти, оскільки, якщо вони бажають залишатися важливими центрами розвитку науки, культури, технологій, вони мають не лише гнучко реагувати на потреби різних соціальних суб'єктів, зокрема дорослого населення, а й демонструвати перспективи, для яких важливим буде той чи інший освітній «наповнювач». Наприклад, сьогодні все більше ведуть мову не лише про hard- and soft-skills, а й про метанавички – мислення, яке дає можливість вибудовувати власну освітню траєкторію, здатність думати і аналізувати, відстежувати власний прогрес тощо, які дозволять відчувати себе більш впевнено у світі, що постійно змінюється.

Але певний ризик у цьому напрямі лежить у площині недостатнього розуміння як особливостей груп дорослого населення, так і спроби нав'язувати власне бачення необхідних освітніх компонентів. Тобто, безумовно, з одного боку, в освіті вже мають бути створені певні освітні можливості для навчання дорослих (наприклад, в умовах цифровізації та інформатизації сфер суспільного життя, розширення нових економічних практик у університетів є можливість виокремлювати певні стандартні освітні проекти, які можуть бути затребуваними у дорослих), але з іншого, такі можливості мають спиратися і на потреби цих людей, а не лише на типізовані уявлення про них. Більш того, коло потреб може бути специфічним або таким, що важко ідентифікується.

За таких умов університети мають розробляти інструменти щодо

особливого вимірювання таких потреб та оцінки можливостей їх задоволення. Це - достатньо нові вимоги для успішних політик сучасних університетів, а їхня консервативність є майже атрибутивною.

Тому не можна не враховувати і той факт, що активізація включення суспільства в освітню діяльність стимулювала появу різних провайдерів в освіті. Університети, а разом з ними формальна освіта взагалі перестала бути монополістом. Різноманітні форми неформальної та інформальної освіти набувають все більшої популярності. На наш погляд, з одного боку, це можливість урізноманітнити освіту, а з іншого – це фактор конкуренції, який, як передбачається, сприятиме підвищенню її якості.

Саме тому ще одним трендом у дослідженні потреб дорослого населення є зона провайдерів, їхніх можливостей, якості діяльності, довіри їм тощо. При чому у сучасному суспільстві такі дослідження мають надавати можливість прозорого відстеження зазначених параметрів не лише спеціальними дослідницькими структурами, а й споживачами освітніх послуг.

Спираючись на проведений аналіз та класичну методичну базу соціологічних досліджень, можемо говорити про можливості дослідження освітніх потреб дорослого населення засобами загальних традиційних соціологічних інструментів (опитування, спостереження, аналіз документів, експериментування тощо), які надають можливість схоплювати провідні тенденції та риси, і адаптованими методиками на рівні мікро- та макроаналізу (аксіобіографічна методика, міх-мооде, когнітивні карти, метааналітичні дослідження), у тому числі через різні аспекти комунікації (інтент-аналіз, конверсаційний аналіз, емотивний аналіз тощо), які дозволяють конкретизувати та більш чітко ідентифікувати освітні потреби дорослого населення в освіті.

Таким чином, враховуючи зростання долі дорослого населення та перспективами моделей його життєдіяльності, важливими завданнями сучасних університетів є розробка та впровадження інструментів дослідження потреб цієї категорії населення та розробка освітніх проєктів для них.

Список використаних джерел

1. *Демографические изменения*. Available at: <https://www.un.org/ru/un75/shifting-demographics> [Accessed 30 Dec. 2021]
2. Рубинский, Ю. (2006) Демографические перспективы Европы. *Современная Европа*. №4 (28). с.22-34 Available at: <http://www.sov-europe.ru/images/pdf/2006/4-2006/rubinskiy4-2006.pdf> [Accessed 30 Dec. 2021]
3. Астахова, Е. (2019) (ред.). *Smart-образование в smart-обществе: возможные пути адаптации*. Материалы XVII ежегод. междунар. науч.-практ. конф., Харьков, 14 февр. 2019 г. Харьков: Изд-во НУА. 272 с.
4. Астахова, К. (2021). Ключові ризики сучасної освіти: пошуки адекватних відповідей. *Вища освіта України*. № 2 (81). С. 19–27. Available at: <http://dspace.nua.kharkov.ua:8080/jspui/handle/123456789/2209> [Accessed 29 Dec. 2021]
5. Михайлева, Е. (2014) (ред.). *Университет в условиях современности : сила традиций перед вызовами будущего*. Харьков : НУА; Щедра садиба плюс. 283 с. Available at: <http://dspace.nua.kharkov.ua:8080/jspui/handle/123456789/342> [Accessed 29 Dec. 2021]
6. Астахова, Е. В. (2018). Университет и группы влияния: поиск взаимодействия. *Тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Суспільна місія класичного університету в сучасному світі», приуроченої до 100-річчя ДНУ імені Олеся Гончара*. С. 20–22. Available at: <http://dspace.nua.kharkov.ua:8080/jspui/handle/123456789/1896> [Accessed 29 Dec. 2021]

References

1. *Demograficheskiye izmeneniya* [Demographic changes]. Available at: <https://www.un.org/ru/un75/shifting-demographics> [Accessed 30 Dec. 2021]
2. Rubinskiy, Yu. (2006) Demograficheskiye perspektivy Yevropy [Demographic Perspectives of Europe]. *Sovremennaya Yevropa* [Modern Europe]. №4 (28). p. 22-34. Available at: <http://www.sov-europe.ru/images/pdf/2006/4-2006/rubinskiy4-2006.pdf> [Accessed 30 Dec. 2021]
3. Astakhova, Ye. (2019) (ed.). *Smart-obrazovaniye v smart-obshchestve: vozmozhnyye puti adaptatsii*. [Smart education in a smart society: possible ways of

adaptation]/ Materialy XVII yezhegod. mezhdunar. nauch.-prakt. konf., Khar'kov, 14 fevr. 2019 g. Khar'kov: Izd-vo NUA. 272 p.

4. Astakhova, K. (2021). Klyuchoví riziki suchasnoí osvítí: poshuki adekvatnikh vídpovídey. [Key risks of current awareness: searches for adequate responses]. Vishcha osvíta Ukraíni. [Higher education in Ukraine]. № 2 (81). p. 19–27. Available at: <http://dspace.nua.kharkov.ua:8080/jspui/handle/123456789/2209> [Accessed 29 Dec. 2021]

5. Mykhaylyova, K. (2014) (ed.). Universitet v usloviyakh sovremennosti : sila traditsiy pered vyzovami budushchego. [University in modern conditions: the strength of traditions in the face of the challenges of the future]. Khar'kov: PUA; Shchedra sadiba plyus. 283 p. Available at: <http://dspace.nua.kharkov.ua:8080/jspui/handle/123456789/342> [Accessed 29 Dec. 2021]

6. Astakhova, Ye. V. (2018). Universitet i gruppy vliyaniya: poisk vzaimodeystviya. [University and influence groups: search for interaction]. Tezi dopovídey Mízhnarodnoí naukovo-praktichnoí konferentsíí «Suspíl'na mísiya klasichnogo uníversitetu v suchasnomu svítí», priurochenoí do 100-ríchchya DNU ímení Olesya Gonchara. [Abstracts of the International Scientific and Practical Conference «Social Mission of the Classical University in the Modern World», dedicated to the 100th anniversary of Oles Honchar National University]. p. 20–22. Available at: <http://dspace.nua.kharkov.ua:8080/jspui/handle/123456789/1896> [Accessed 29 Dec. 2021]

Анотація

У статті розкрито сучасні зміни у характері участі держави, суспільства та особистості в конструюванні параметрів освіти. Показано, що тенденції у зміні фінансування освіти, розширення можливостей освітньої міграції, соціально-демографічні тенденції змінюють вимоги до змісту, форм, характеристик освіти тощо. Продемонстровано, що за умов збільшення відсотку людей старшого віку у структурі населення, виникає необхідність їх багатохвильового включення в освітні практики, до яких традиційна університетська освіта не готова. Тенденції сучасності визначають появу значного кола нових провайдерів освіти, що сприяє руйнуванню звичних механізмів її отримання та визнання. Показано, що

багатохвильове включення людей старшого віку в освітні практики базується на системі параметрів (мотиви, потреби, вимоги тощо), які швидко змінюються та значною мірою мають персоніфікований характер. Це вимагає формування системи вивчення освітніх потреб таких груп населення як кількісними, так і якісними методиками, що дозволить не лише фіксувати загальні тренди розвитку освіти дорослих, а й конструювати їхні освітні траєкторії на основі hard-, soft- та metaskills.

Ключові слова: освіта, суб'єкти освіти, вивчення освітніх потреб, доросле населення.

Mykhaylyova K.

METHODICAL ASPECTS OF ADULT EDUCATIONAL NEEDS STUDYING

Summary

The article reveals modern changes in the nature of participation of the state, society and the individual in the construction of educational parameters. It is shown that trends in changing of financing of education, expanding opportunities for educational migration, socio-demographic trends change the requirements for the content, forms, characteristics of education etc. It has been shown that with an increasing percentage of adult people in the population, there is a need for their multi-wave inclusion in educational practices for which traditional education institutions are not ready. Modern trends determine the emergence of a significant number of new education providers, which contributes to the destruction of the usual mechanisms of its receipt and recognition. It is shown that the multi-wave inclusion of adult population in educational practices is based on a system of parameters (motives, needs, requirements, etc.) that change rapidly and are largely personal. This requires the formation of a system of such groups educational needs studying, both quantitative and qualitative methods, which will not only capture the general trends of adult education, but also to construct their educational trajectories based on hard-, soft- and metaskills.

Key words: education, subjects of education, study of educational needs, adult population.